

VIZKELETI EDIT

A szerződési szabadság elve alkotmányjogi nézőpontból

Bevezető

A magánjog, szűkebben a polgári jog és az alkotmányjog összefüggése Magyarországon a 20. század második felében, különösen az 1990 utáni alapvető társadalmi változások után keltette fel a tudományos kutatás érdeklődését.¹

A magyar jogirodalomban nagy figyelem helyeződik a szerződési szabadság alkotmányos vitáira. A szerződési szabadság elve ugyanis a szabad kereskedelem elvét valló jogrendszereknek, valamint magának a piacgazdaságnak is az egyik nélkülözhetetlen eleme, amely révén a szerződések megkötése során a felek a lényeges kérdésekben szabadon dönthetnek.²

Az Alaptörvényünkben rögzített alapelvek, alkotmányos alapjogok érvényre juttatása, nemzetgazdasági folyamatok egyensúlyának a biztosítása, különböző osztársadalmi igények, valamint szociális szempontok azonban szükségessé tehetik a magánjogi jogalanyok egymás közötti viszonyaiba való állami beavatkozást, ennek keretében a szerződési szabadság korlátozását.

A fentiek alapján felvetődik egyrészt, hogy szükséges-e a szerződési szabadság alkotmányos alapjogként való elismerése másrészt, hogy hogyan viszonyul ez a szerződési alapelvekhez, alapjogokhoz.

Ezen előkérdésekben való állásfoglalást követően kerülhet megválaszolásra az, a joggyakorlat számára is alapvető fontosságú kérdés, hogy hol húzódnak meg a szerződési szabadság alkotmányos határai, melyek azok az érdekek, amelyek érvényesülése érdekében a felek szerződési szabadságának háttérbe kell szorulnia. További kérdést vet fel az előzőekkel összefüggésben, hogy a jogalkotó milyen eszközöket, konkrét jogszabályi rendelkezéseket hozott az adott magasabb rendű érdekek biztosítása érdekében.

A szerződési szabadság tartalma

A szerződési szabadság a polgári jog, ezen belül a szerződések jogának egyik alapvető elve, amely nélkül mai viszonyok között kötetlen szerződések túlnyomó többsége kétségtelenül

---

¹ VÉKÁS Lajos: *Parerga: Dolgozatok az Új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 25.

² KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS Gyöngyi: A szerződési szabadság elve. *THEMIS – Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata* február (2013) 158.

létre sem jönne, mivel ezen alapelv nélkül a felek nem lennének a saját ügyük urai, nem lenne biztosított számukra, hogy a szerződéssel kapcsolatos döntéseiket szabad akaratuknak megfelelően hozzák meg.

A szerződési szabadság elve négy elemet foglal magában. Egyrészt a szerződéskötési szabadságot, amely szerint mindenki szabadon döntheti el, hogy kíván-e szerződést kötni, vagy sem, másrészt a partnerválasztás szabadságát, amely értelmében mindenki szabadon döntheti el, hogy kivel kíván szerződést kötni, harmadrészt a tartalom-meghatározás szabadságát, amely szerint a felek a Ptk. zömében diszpozitív szabályainak köszönhetően főszabály szerint szabadon meghatározhatják a szerződésük tartalmát és végül a típuszabadságot, amelynek megfelelően mindenki maga döntheti el, hogy milyen típusú szerződést kíván kötni.

A szerződési szabadság alkotmányjogi helyzete

Az Alkotmánybíróság az 1990-es évek elején elvi tételként szögezte le, hogy a szerződési szabadság egy alkotmányos jog, amely központi eleme nemcsak a piacgazdaságnak, hanem a vállalkozás jogának és a gazdasági verseny szabadságának is.³ Annak ellenére részesül ebben a „státuszban”, hogy magában az Alkotmányban és az új Alaptörvényben nem szerepel, csupán a korábbi,⁴ illetve a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv⁵ rögzíti. Az Alkotmánybíróság szerint a jogállamiság alkotmányos követelményéből és a jogbiztonságból vezethető le az alkotmányos jogi jellege.⁶

Későbbi döntésében az Alkotmánybíróság árnyalta a fenti álláspontot és úgy fogalmazott, hogy a szerződési szabadság – habár alkotmányos védelemben részesül – mégsem tekinthető alapjognak, következésképpen az alkotmányos alapjogi értékrendben helyet foglaló jogosultságokra vonatkozó sérthetlenségi, érinthetlenségi alkotmányos tétel sem irányadó rá, s ezért alkotmányosan még lényegi tartalmát illetően is korlátozható, amennyiben a korlátozás végső eszközének fennállnak az alkotmányos indokai.⁷

Mivel a szerződési szabadság alapjogi védelemben nem részesül, az Alkotmánybíróság más alkotmányos elvek és tételes szabályok közvetítésével tudja ezt a követelményt védelemben részesíteni, így főként a jogállamiság elvén, az emberi méltóság elvén, a hátrányos megkülönböztetés tilalmán keresztül.⁸

Az Alkotmánybíróság egyik döntésében⁹ ki is mondta, hogy a nem alapjogokat érintő korlátozás akkor alkotmányellenes, ha az önkényes, azaz indokolatlan, nincs ésszerű indoka, mert a norma ilyenkor sérti az emberi méltósághoz való jogot, hisz ilyen esetekben bizonyosan nem kezelték az érintetteket egyenlő méltóságú személyként, s nem értékelték mindegyikük szempontjait hasonló figyelemmel, körültekintéssel és méltányossággal.

³ 13/1990. (VI. 18.), 32/1991 (VI. 6.), és 43/1991 (VII. 12.) AB határozatok.

⁴ Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: korábbi Ptk.).

⁵ Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.).

⁶ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat.

⁷ 61/1993. (XI. 29.) AB határozat.

⁸ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2001. 146.

⁹ 66/1995. (XI. 24.) AB határozat.

A szerződési szabadság korlátai

A szerződési szabadság elve alapján – mint ahogyan jelen tanulmány 1. pontjában kifejtésre került – a felek a saját szerződésük tartalma tekintetében főszabály szerint szabadon dönthetnek a saját belátásuk, a gazdasági és egyéb érdekeik szerint.

Ez a szabadság azonban nem korlátlan. E vonatkozásban a fő kérdés az lesz, hogy melyek azok a kogens jogszabályi rendelkezések, amelyek olyan tilalmat, vagy éppen követendő magatartást írnak elő, amelyekről a felek jogszerűen nem térhetnek el.

Tekintettel arra, hogy az előzőekben kifejtettek szerint a szerződési szabadság elve négy elemet foglal magában, jelen tanulmány célja a következőkben ezen elemek mentén azoknak a jogszabályi rendelkezéseknek és a mögöttük húzódó érdekeknek a bemutatása, amelyekkel szemben a szerződési szabadság elve korlátozásra kerülhet.

Szerződéskötési szabadság korlátozása

A szerződéskötési szabadság korlátozását a szerződéskötési kötelezettség jelenti, amely alapulhat a jogszabályon, illetve a felek megállapodásán.

A szerződéskötési kötelezettség azt hordozza magában, hogy legalább az egyik szerződést kötő fél nem dönthet szabadon arról, hogy kíván-e szerződést kötni, vagy sem.

A jogalkotó a piacgazdaság követelményeinek megfelelően a lehető legszélesebb körben kívánja biztosítani a felek szerződéskötési szabadságát, ezért a jogszabályok csak viszonylag szűk körben írnak elő ilyen irányú kötelezettséget a piacgazdaság viszonyai között, és ezt is ott teszik, ahol a gazdasági feltételek hiánya miatt jogi beavatkozás nélkül nem jönne létre a kereslet és a kínálat kívánatos egyensúlya, és így nem alakulhat ki megfelelő verseny a gazdasági szereplők között.¹⁰ Tipikusan ebbe a körbe tartoznak a monopóliumhelyzetben lévő közüzemi szolgáltatók, illetve a tömegközlekedési vállalatok által nyújtott szolgáltatások,¹¹ amelyek esetén a szolgáltatást nyújtó fél – objektív feltételek teljesülése esetén – nem tagadhatja meg a másik féllel való szerződéskötést.

A jogszabály alapján fennálló szerződéskötési kötelezettség körébe tartoznak a különböző felelősségbiztosítások is, amelyek bizonyos tevékenység végzéséhez kapcsolódnak, mint például a gépjármű felelősségbiztosítás, vagy akár egyes szakmák végzéséhez, foglalkozások gyakorlásához szükséges felelősségbiztosítások, mint az orvosoknál, az ügyvédek-nél, s közjegyzőknél, vagy az építészmérnököknél, amelyek esetén a kártelepítés biztosítási úton történő megoldása, mint társadalmi érdek kerül előtérbe a szerződéskötés szabadságával szemben.¹²

Az előzőek mellett a jogszabályon alapuló szerződéskötési kötelezettség körébe tartozik az a versenyjogi tilalom körébe tartozó, a tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 21. § c) pontjában rögzített rendelkezés is, amely értelmében tilos indokolatlanul elzárkózni az ügylet jellegének megfelelő üzleti kapcsolat létrehozásától.

A szerződéskötési szabadság speciális korlátjának tekinthető az előszerződés is, amely alapján a felek abban állapodnak meg, hogy egy későbbi időpontban szerződést kötnek egymással, és megállapítják e szerződés lényeges feltételeit.¹³ Az előszerződés esetében,

¹⁰ TÖRÖK Éva: *A szerződés létrehozásának alapkérdései. PhD (doktori) értekezés.* 2013. og.unideb.hu/documents/doktori_nyilvanosvita/torok-ertekezés.pdf (2014. 06. 14.) 124.

¹¹ Ügyvéd Jogtár – online. CompLex Kiadó. (2014. 06. 14.)

¹² Ügyvéd Jogtár – online. CompLex Kiadó. (2014. 06. 14.)

¹³ Ptk. 6:73. § (1) bekezdés.

amennyiben valamelyik fél nem teljesíti azt, a bíróság az előszerződésben rögzített feltételek szerint a szerződést bármelyik fél kérelmére létrehozhatja.¹⁴ Megjegyzem, hogy ezen a ponton lényeges változást hozott a Ptk. a korábbi Ptk.-hoz képest tekintve, hogy a korábbi Ptk. szerint – egyébként a piacgazdaság követelményeivel ellentétes módon – a bíróság a szerződést akkor is létrehozhatta, ha az előszerződés a szerződés lényeges kérdéseiben való megállapodást nem tartalmazza, feltéve, hogy a nemzetgazdaság és a felek érdekeinek figyelembevételével, a felek tárgyalásai, korábbi szerződései és az eset összes körülményei alapján a szerződés tartalma meghatározható.¹⁵ A Ptk. így sokkal szűkebbre szabta a bíróságok ügyletalakító szerepét a korábbi Ptk.-ban rögzítettekhez képest, mivel az új szabályozás szerint a bíróságok a szerződés tartalmát nem állapíthatják meg, azt a feleknek az előszerződésben kötelező rendezni.

A partnerválasztás szabadságának korlátozása

Érdekes kérdést vet fel az egyenlő bánásmód követelményének és a partnerválasztás szabadságának relációja. A partnerválasztás szabadsága ugyanis éppen azt a jogot adja meg a magánjogi jogalanyoknak, hogy tetszésük szerint válasszák meg a szerződéses partnerüket. Ez pedig fogalmilag magában rejti mások kizárásának a lehetőségét. Habár más területeken szociálisan indokoltnak tekinthető, a magánjog világában az egyenlő bánásmód követelményének általános követelményé tétele fogalmilag kizárt. A magánjogban csak egészen kivételesen támasztható ilyen irányú kötelezettség a szerződő felekkel szemben.¹⁶

Az azonban minden kétséget kizáróan követelményként támasztható a szerződési szabadsággal szemben, hogy a partnerválasztás szabadsága ne járjon az emberi méltóság sérelmével.

Itt kell leszögezni, hogy a polgári jog, ahogyan az a Ptk.-ban kifejezésre is jut, valójában nem egyenlő elbánást kíván meg, hanem a hátrányos megkülönböztetést tiltja meg a személyiségi jogi részében.¹⁷ A személyiségi jogok abszolút szerkezetű jogviszonyokon keresztül realizálódnak. Az abszolút szerkezetű polgári jogi jogviszonyokra pedig nem a pozitív természetű elvárások, hanem tartózkodási kötelezettség előírása a jellemző.¹⁸

A szerződéses viszonyokban egyébként jórészt jogi beavatkozás nélkül is elérhető a hátrányos megkülönböztetés mellőzése. Hatékony gazdasági gátat jelent ugyanis, hogy a versenyben alul marad az, aki árújának, szolgáltatásának vevőjét rendszeresen megkülönböztetést alkalmazva választja meg.¹⁹

A szociális igazságosság támogatása érdekében főként a munkaszerződések, a lakásbérleti szerződések és a kölcsönszerződések körében a faji, nemzetiségi és etnikai hovatartozás miatti, az életbiztosítási szerződésekénél²⁰ pedig a nemek szerinti hátrányos megkülönböztetés kérdése merül fel a leggyakrabban.

Elvi élel állapítható meg, hogy a hátrányos megkülönböztetésnek minősülő elzárkózás a szerződés megkötésétől tulajdonképpen személyiségi jogsértésként nyilvánul meg. A lényeg-

¹⁴ Ptk. 6:73. § (1) bekezdés.

¹⁵ Korábbi Ptk. 208. § (3) bekezdés.

¹⁶ VÉKÁS, 2008. 54.

¹⁷ Ptk. 2:43. § c) pont.

¹⁸ VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. ComLex Kiadó Jogi és Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013. 57.

¹⁹ VÉKÁS, 2008. 55.

²⁰ Az életbiztosítási szerződésekénél nem lehet ugyanakkor megtiltani, hogy a biztosító a prémium összegében ne vegye figyelembe a kockázat nagyságát.

ges személyiségi jegyek alapján tett, nem indokolt, hanem önkényes megkülönböztetés a magánjogi viszonyokban is szankcionálható. Szankcióként a személyiségi jogok önálló szankciórendszerét, főként a kártérítést, illetve a Ptk. hatályba lépése óta a sérelemdíj jogintézményét indokolt segítségül hívni. Ilyen jogsértések esetén a szerződéskötésre kötelezés ugyanis olyan mértékű beavatkozást jelentene a felek autonómiájába, amely több káros következménnyel, mint előnnyel járna.²¹

Megállapítást érdemel e körben az a tény is, hogy a partnerválasztás szabadságával összefüggésben a hátrányos megkülönböztetés tilalmát sértő esetek viszonylag kis számban látnak napvilágot tekintve, hogy komoly bizonyítási nehézséget vet fel annak igazolása, hogy egy konkrét személlyel valamely meghatározott tulajdonsága miatt nem kötöttek szerződést, vagy akár az is, hogy ezen tulajdonsága indokolatlanul hátrányosan nyilvánul meg a szerződés tartalmában.²²

A partnerválasztás korlátját jelentik a közbeszerzési eljárások, amelyeket a közbeszerzésről szóló 2011. évi CVIII. törvény²³ (továbbiakban: Kbt.) hatálya alá tartozó, ajánlatkérőként meghatározott szervek meghatározott tárgyú és értékű beszerzéseik esetén kötelesek lefolytatni, majd a közbeszerzési pályázat végén a nyertes ajánlattevővel kötelesek szerződést kötni. A szabályozás megalkotása a közpénzek ésszerű és hatékony felhasználásához és nyilvános ellenőrizhetőségéhez, továbbá a közbeszerzések során a verseny tisztaságának biztosításához fűződő állami érdek érvényre juttatása érdekében történik.²⁴

Említést érdemel a Ptk.-ban megjelenő versenyztetési eljárás is, amelynek lényege, hogy a szerződéskötést kezdeményező fél olyan ajánlati felhívást tesz, amelyben több személytől kéri ajánlat benyújtását, és a beérkezett ajánlatok közül a felhívásban foglaltaknak megfelelő, legkedvezőbb ajánlatot benyújtó ajánlattevővel lesz köteles megkötni az adott szerződést.²⁵ Ezzel tulajdonképpen a Ptk. a Kbt. hatálya alá nem tartozó személyeknek is megteremti a lehetőséget, hogy jogszabályi keretek között a saját beszerzéseik során versenyztetéssel válasszák ki a szerződő partnerüket. A verseny tisztaságához, kiszámíthatóságához, ellenőrizhetőségéhez, az átláthatósághoz és a tisztességes piaci magatartáshoz fűződő érdek alapján a Ptk. a versenyztetési eljárás során – a Kbt.-hoz hasonlóan – megköveteli, hogy a versenyt kiíró a nyertes féllel kösse meg a szerződést. Ebben az esetben egyébként a szerződést kezdeményező fél számára – a közbeszerzési eljárásokban ajánlatkérő pozícióban lévő félhez hasonlóan – alapvetően közömbös, hogy kivel köti meg a szerződést, ugyanis az az érdek vezérli az ajánlattevőt, hogy szükségletei optimális módon kielégítenek nyerjenek.

A tartalom szabad meghatározásának a korlátozása

Alapvetések

A szerződés tartalmi szabadságának korlátozásával kapcsolatos kérdés a jogirodalomban akként merül fel főként, hogy a szerződő felek korlátozhatják-e és ha igen, mennyiben és miként a saját, illetve az egymás Alaptörvényben garantált alapjogait. E körben véleményemmel osztom az uralkodó jogirodalmi álláspontot,²⁶ amely szerint az állam az alkotmá-

²¹ VÉKÁS, 2008. 67.

²² KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS, 2013. 144.

²³ Továbbiakban: Kbt.

²⁴ Kbt. 1. §.

²⁵ Ptk. 6:74. § (1) bekezdés.

²⁶ VÉKÁS, 2001. 151.

nyos alapjogokat egyrészt a saját szerveivel szemben kell, hogy garantálja, másrészt azonban a magánszemélyek egymás közötti viszonyaiban is a szükséges mértékben érvényesüléshez kell, hogy segítse ezeket.

Fentiek alapján a jogalkotó lehetősége és kötelessége is egyben kógens, illetőleg klauzikálisan kógens jogszabályi rendelkezésekkel biztosítani a szerződést kötő felek alkotmányos alapjogainak az érvényesülését.

Érvénytelenségi okok szabályozása

Kiemelt jelentőséget érdemel a szerződési tartalom szabadság korlátozása vonatkozásában az érvénytelenség polgári jogi szabályozása.

Többek között a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződések és az uzsorás szerződések érvénytelenség jogkövetkezményeivel való sújtása az emberi méltóság alkotmányos elvvel való kapcsolatukból eredeztethető.

A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződések a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általánosan kialakult erkölcsi normákat, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét sértik.²⁷

A jóerkölcsbe ütközés jogintézményének monográfikus feldolgozása MENYHÁRD Attila „A jóerkölcsbe ütköző szerződések” című, 2004-ben a Gondolat Kiadó gondozásában megjelent monográfiájának köszönhető. Ezen monográfia a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés mint semmisségi ok alkalmazása során az egyes esetekben hozott döntések nyomán öt esetsoportot különít el. Ezek a családi és nemi erkölcsbe ütköző szerződések, a fél gazdasági cselekvési szabadságának korlátozása, a piaci verseny korlátozása, a személyek és a közérdek sérelme, valamint a személyes döntési szabadság korlátozása, az alábbiakban részletezettek szerint.²⁸

A családi és nemi erkölcsbe ütköző szerződéseknek három területe határolható el a szerint, hogy mely szempontokra kerül a hangsúly ezen esetkörön belül. Ennek megfelelően beszélhetünk a családi kapcsolatok létesítésével és megszűnésével kapcsolatos szerződések-ről, nemi kapcsolat létesítésével kapcsolatos ügyletek köréről, valamint azokról a szerződések-ről, amelyek tárgya a családi kapcsolatok körébe tartozik ugyan, de olyan viszonyokat érint, amelyek nem tartoznak a piaci viszonyok hatókörébe. Ezen utóbbi esetkörbe tartoznak elsősorban azok a szerződések, amelyeknek tárgya az ember személyiségéhez, a családi értékrendhez kötődik. Véleményem szerint külön említést érdemel ezen az esetsoporton belül a házastársi vagyontársaság létesítésével és megszüntetésével kapcsolatban kötött szerződések. A bíróság több esetben foglalkozott ezek jóerkölcsbe ütköző jellegével. Megállapítást nyert, hogy nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző és ezért semmis az az ellenszolgáltatás nélküli házastársi vagyontársaságot megszüntető szerződés, amely érzelmi zsarolás eredményeként jött létre.²⁹ Emellett nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik és ezért semmis az a házassági vagyoni szerződés is, amely az egyik házastárs csaknem teljes különvagyonát és a közös vagyontól való elválasztását nélkül a másik házastársnak juttatja.³⁰

²⁷ VAJNA Zita Barbara: Jóerkölcsbe ütköző szerződések. *Iustum Aequum Salutare – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának jogtudományi folyóirata* 3 (2013) 216.

²⁸ MENYHÁRD Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása. *Gazdaság és jog* 9 (2004)

²⁹ BH 2000. 39.

³⁰ BH 1999. 49. A perbeli esetben a bíróság az ítéletében megállapította a szerződés jóerkölcsbe ütközését, amelyet azzal indokolt, hogy a rövid együttélés után megkötött házastársi vagyoni szerződés az egyik házastárs részére egyoldalúan csak hátrányos kikötéseket tartalmaz, hiszen a házastárs a különvagyonon kívüli ingatlanát és ingóságait,

A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződések második esetcsoportját képezik azok a szerződések, amelyek az egyik fél gazdasági cselekvési szabadságát megengedhetetlen mértékben korlátozzák. Ebbe a csoportba sorolható főként az a szerződés, amellyel a hitelező túlbiztosítja magát az adósával szemben. Emellett túlzott mértékű a korlátozás a szerződés időtartama, a szerződéses jogok és kötelezettségek aránytalansága miatt, illetve azért is, mert az egyik fél a másik féllal szemben túlzott mértékű ellenőrzési vagy befolyásolási jogot gyakorol.

Nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés következő esetcsoportjához tartoznak azok a szerződések, amelyek a kereslet és a kínálat törvényszerű egymásra hatásának a kiküszöbölésével a piaci viszonyokat megszüntetik, és így korlátozzák a verseny szabadságát és a szolgáltatások társadalmilag kívánatos rendjét veszélyeztetik.

Harmadik személyek, valamint a közérdek sérelmével kötött szerződések például azok a szerződések, amelyeket a hitelező vagy más, a szerződésben részt nem vevő személyek jog által védett érdekeinek sérelmével kötöttek,³¹ továbbá az állami szervezet, az igazságszolgáltatás működőképességét veszélyeztető ügyletek, mint például amelyek az államterület jogtalan elhagyására, politikai döntések jogtalan befolyásolására irányulnak. Ebbe a csoportba sorolhatóak a piramis elv alapján működtetett szerencsejáték alapjául szolgáló szerződések is, mivel a közfelfogással és a társadalom egészének általános értékrendjével mindenben összeegyeztethetetlen annak elfogadása, hogy egyesek mások nyilvánvaló károsodása árán sokszoros haszonhoz jussanak. A piramis elv alapján működő rendszer lényege ugyanis, hogy a rendszert szervező személy kötelezettséget vállal a belépőkkel szemben, hogy rövid időn belül befizetéseik többszörösét fizeti ki. A vállalt kötelezettségét az egyes szerződő partnerekkel szemben azonban csak más szerződő partnerek befizetéseiből tudja teljesíteni, amennyiben tényleges nyereséget biztosító gazdálkodó tevékenységet nem folytat. Így törvényszerű, hogy az új tagok száma a végtelenségig nem növelhető, s ezért csak a tagok kis hányadával szemben tudja a rendszert szervező a vállalt kötelezettségét teljesíteni.³² Úgyis ezekben a csoportba tartozik a pilótajáték³³ mint egyébként lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés is. Nyilvánvalóan sérti ugyanis a jó erkölcsöt, összeegyeztethetetlen a közfelfogással az, hogy a pilótajátékot szervező személy már a szerződés megkötésekor tudja, hogy a vállalt kötelezettségét vagyis, hogy a belépők befizetéseit néhány hónap alatt megsokszorozza, nem tudja teljesíteni.³⁴

A családi viszonyokat és személyiségi jogokat érintő döntések szabad, nem korlátozott meghozatalához szintén társadalmi érdek fűződik. Ilyen döntés lehet a házasság kötésének, felbontásának, a gyermekvállalásnak, az örökbefogadásnak az elhatározása és végig vitele.

Az előzőekben részletezett jóerkölcsbe ütköző szerződések mellett nagy jelentősége van a téma szempontjából az uzsorás szerződés semmisségi okként való szabályozásának is. uzsorás szerződés Ptk.-beli szabályozása alapján, ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerző-

---

továbbá mindazon ingó és ingatlanvagyonát, amelyet egy, a szerződés megkötésekor még folyamatban lévő per alapján kaphatott, a másik házastárs tulajdonába adta, aki ennek fejében csak a bizonytalan kimenetelű házastársi tartásdíj iránti igényéről mondott le és egy – a jogosult irányában hatálytalan – tartozásátvállalást tett.

³¹ BH 2001. 572.

³² BH 2000. 215.

³³ A pilótajáték a piramis elv alapján működő rendszertől abban különbözik, hogy az előbbiben a belépők maguk építik azt tovább az általuk beszervezett személyek révén, míg az utóbbinál a rendszert szervező végzi a belépők rendszerbe illesztését.

³⁴ BH 1996. 306.

dés semmis.³⁵ Az uzsoratevékenység főként a társadalom legszegényebb rétegeit érinti, akik szinte bármilyen feltételt elfogadnak azért, hogy minél gyorsabban pénzhez jussanak, szabaduljanak – akár csak ideiglenesen is – szorult helyzetükből.³⁶ Aki egyik napról a másikra él, az alapvető létszükségleteinek kielégítése céljából köti az uzsorás szerződést, legtöbb esetben uzsorás kölcsönszerződést, amivel bekerül egy ördögi körbe, amelyből saját erőből túlnyomó részt nem lehet szabadulni. Így az uzsorás szerződések jogi szabályozásának jogpolitikai indoka főként a gyengébb fél védelme, valamint az az elv, miszerint a szerződések akkor felelnek meg a társadalom elvárásainak, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás nagyjából egyensúlyban van, ha azonban ez az egyensúly súlyosan megbomlik, indokolt a jogi tilalommal való beavatkozás.

A gyengébb fél helyzetének, tipikusan szorult, kiszolgáltatott helyzetének kihasználásához vezet többek között a sérelmet szenvedő fél anyagi biztonságára kiható jelentős körülmény fennállása, azonban akár egy alárendeltségi viszony, illetve egészségi, családi ok is alapot adhat a másik fél helyzete kihasználásának a megállapítására.³⁷ Így alapul szolgálhat a szerződés uzsorás voltának megállapításához például házasságkötés, tehetséges gyermek költséges taníttatása, házépítésre felvett kölcsön, ha a kiuzsorázott lakáshelyzetén máshogy nem tudott volna segíteni, vagy akár gépkocsi vásárlására igénybevett hitel, ha az a sérelmet szenvedő személy foglalkozása folytatásához szükséges. Szorult helyzetnek tekinthető, ha valaki maga vagy családja legszemélyesebb szükségletei kielégítésére: élelemre, lakbérre, ruházatra, a legszükségesebb lakberendezési tárgyak megszerzésére vesz igénybe hitelt. Uzsoráról beszélhetünk ugyanakkor abban az esetben is, ha a sikkasztó azért vesz fel uzsorakamatra kölcsönt, hogy visszafizesse az elsikkasztott összeget, vagy más bűncselekmény elkövetése esetén a sértett kárát megtérítse, hogy ezzel mentesüljön a felelősség alól, vagy legalábbis enyhítse a felelősségét.³⁸

A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződések és az uzsorás szerződések mellett a tisztességtelen szerződési feltételek, tisztességtelen általános szerződési feltételek esetén is az érvénytelenséggel szankcionálás alapjául a vagyoni kapcsolatok és a gazdasági élet etikai normarendszerének a védelme szolgál alapul.³⁹ A tisztességtelen szerződési feltétel ugyanis a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg.⁴⁰ A tisztességtelen kikötés így a felek egyenjogúságának és mellérendeltségének elvét sérti.⁴¹

Az általános szerződési feltételként a szerződés részévé vált tisztességtelen szerződési feltételt a sérelmet szenvedett fél megtámadhatja.⁴² Amennyiben a tisztességtelen szerződési feltétel akár általános szerződési feltételként, akár a vállalkozás által előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltételként fogyasztói szerződés részévé válik, úgy a

³⁵ Ptk. 6:97. §.

³⁶ GORICSÁN Tamás: Az uzsora-bűncselekmények dogmatikájának jogalkalmazási problémáiról. *Rendészeti Szemle* 7-8 (2009) 164.

³⁷ Győri Ítéltábla Pf. I. 20.025/2005/22. sz.

³⁸ Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez, Uzsorás szerződés. *CompLex Jogtár Plusz.* (2012. 04. 04.)

³⁹ KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS, 2013.146.

⁴⁰ Ptk. 6:102. § (1) bekezdés.

⁴¹ BDT 2007/3/29.

⁴² Ptk. 6:102. § (5) bekezdés.

fogyasztói szerződés semmis lesz.⁴³ A Ptk. maga sorolja fel példálózóan a fogyasztói szerződésben a feltétlenül, illetve az ellenkező bizonyításáig (vélelmezetten) tisztességtelennek minősülő legkínzóbb szerződési feltételeket: az ún. „fekete”⁴⁴ és „szürke”⁴⁵ listát.

Jogszabály általi szerződésmódosítás

A szerződési tartalom szabadságnak a jelen tanulmány előző pontjában foglaltakhoz képest más jellegű korlátját jelenti a Ptk.-nak az a rendelkezése, amely alapján jogszabály a hatálybalépése előtt keletkezett szerződések tartalmát megváltoztathatja.⁴⁶ A Ptk. ezen rendelkezésének funkciója, hogy a fennálló szerződések szolgáltatásai egyensúlyának felborulása esetén a jog eszközével lehetővé tegye az állami beavatkozást társadalmi mértékben. A szerződésekben a felek jogai és kötelezettségei összetartozó módon és elválaszthatatlanul állnak, és a feleknek jelentős érdeke fűződik ahhoz, hogy szerződésük tartalmának fennmaradásában bízhatnak. Ha a társadalmi viszonyok jelentős mértékű változása – még ha kivételesen is – igényli a fennálló szerződések tartalmának a megváltoztatását, az ezt biztosító szabályozás ezzel összetartozóan teszi lehetővé a szerződések tartalmának megváltoztatását – akár jogszabályi, akár bírósági úton –, amely az eredeti célnak megfelelően arra teremt lehetőséget, hogy a szerződés érdeksérelem nélkül fennmaradhasson.⁴⁷ A jogalkotó a felek szerződéses viszonyába ily módon történő beavatkozása ellensúlyozásaként lehetőséget biztosít arra, hogy amennyiben a szerződés megváltozott tartalma valamelyik fél lényeges jogi érdekét sérti, ez a fél kérhesse a bíróságtól a szerződés módosítását vagy a szerződéstől elállhasson.⁴⁸

Az Alkotmánybíróság egyik határozatában⁴⁹ a korábbi Ptk.-nak a Ptk. fentiekben részletezett rendelkezésével lényegében megegyező szabályozásával összefüggésben a *clausula rebus sic stantibus* analógiájára határozta meg azokat a feltételeket, amelyek mellett jogszabály megváltoztathatja a fennálló szerződések tartalmát. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy magánjogi szerződésekbe történő utólagos normatív beavatkozásra az Alkotmánybíróság szerint akkor kerülhet sor, ha a szerződéskötés után megváltozott körülmények miatt valamelyik szerződő fél lényeges és jogos érdeke sérelmet szenvedne, s azt nem egyedi bírói aktsussal, hanem – elsősorban a hasonló szerződések tömeges előfordulására tekintettel – jogalkotási aktsussal lehet és kell megszüntetni.⁵⁰

Bíróság általi szerződésmódosítás

A Ptk. 6:192. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezése, amely szerint „bármelyik fél a szerződés bírósági módosítását kérheti, ha a felek közötti tartós jogviszonyban a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdekét sértené, és a) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható; b) a körülmények megváltozását nem ő idézte elő; és c) a körülmények változása nem tartozik rendes üzleti kockázata körébe” – a korábbi Ptk.-t követve – a jogszabály általi szerződésmódosításhoz

⁴³ Ptk. 6:103. § (3) bekezdés.

⁴⁴ Ptk. 6:104. § (1) bekezdés.

⁴⁵ Ptk. 6:104. § (2) bekezdés.

⁴⁶ Ptk. 6:60. § (2) bekezdés.

⁴⁷ BH 1995. 402.

⁴⁸ Ptk. 6:60. § (2) bekezdés.

⁴⁹ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat.

⁵⁰ VÉKÁS, 2008. 30.

hasonlóan a bíróság számára is lehetőséget biztosít a felek közötti szerződés módosítására. Ezen bírói szerződésmódosításra szintén a *clausula rebus sic stantibus* elvének érvényre juttatása mellett van lehetőség a közérdek, illetve a gyengébb fél védelmének érdekében.

Különösen a hosszú évekig fennálló szerződési jogviszonyokra ugyanis a jelentős gazdasági, politikai, pénzügyi és egyéb társadalmi változások nyilvánvalóan hatást gyakorolnak (háború, válság, infláció, politikai kockázatok, gazdasági lehetetlenülés, stb.). A szerződéskötéskor előre nem látott körülmények lényegesen megváltoztathatják a szerződő felek helyzetét, a jogok és kötelezettségek arányát, és valamelyikük számára rendkívül terhessé vagy egyenesen lehetetlenné tehetik a szerződés változatlan tartalommal történő fenntartását, illetőleg a szerződés teljesítését. Ezekben az esetekben állami beavatkozásra, a szerződési kötelezettségek ártértékelésére, megváltoztatására, esetlegesen a szerződések megszüntetésére kifejezetten szükség van.⁵¹

Bírósági úton történő szerződésmódosításra nagy számban kerül sor bérleti szerződések vonatkozásában. Tipikusan a bérbeadói pozícióban lévő fél az, aki a körülmények megváltozására tekintettel kezdeményezi a szerződés módosítását a kikötött bérleti díj felemelése érdekében. A bírói gyakorlat alapján akkor kerülhet sor a bérleti díj bírósági úton történő felemelésére, ha azt az infláció mértéke, a bérbeadót terhelő fenntartási, felújítási költségek változásai, az adott környéken a kereslet-kínálat viszonyai, a bérlemények kihasználtsági foka és a lakás műszaki állapotában bekövetkezett változások, valamint az ingatlan fekvése, adott területen belüli elhelyezkedése és megközelíthetősége együttesen indokolják.⁵² Ekkor éri el ugyanis a körülmények változása és az ezek révén bekövetkezett érdeksérelem azt a szintet, amikor a bírósági beavatkozás indokolt, amikor is a szerződési tartalom szabad meghatározásának joga sérelmet szenvedhet.

A Kúria egy jogegységi határozatában⁵³ azonban kimondta, hogy a bírói szerződésmódosítás arra szolgáló jogi eszköz, hogy egy-egy konkrét szerződés esetében orvosolja a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötés után bekövetkezett körülményváltozások valamelyik fél lényeges jogos érdekét sértő hatását. Nem alkalmas jogi eszköz azonban arra, hogy társadalmi méretű gazdasági változásoknak azonos típusú szerződések nagy tömegét hasonlóan – csak az egyik fél számára hátrányosan – érintő következményeit orvosolja. Ezeket a hátrányos következményeket jogalkotás útján jogszabállyal kell rendezni, ez lehet a nagyszámú jogvitát eredményező társadalmi problémák megoldásának a célszerű és legitim eszköze.

Gyengébb felet védő egyéb rendelkezések

Számos olyan jogszabályi rendelkezéssel találkozhatunk, amelyek társadalmpolitikai, a gyengébb fél védelmére hivatottan korlátozzák a szerződési tartalom szabadságát. Tipikusan ebbe a körbe sorolhatóak a fogyasztói szerződések esetén előírt, a fogyasztók érdekeit szolgáló különböző fogyasztóvédelmi szabályok.

A munkajog területén a munkavállalók védelme érdekében találkozhatunk főként a Munka Törvénykönyvébe⁵⁴ épített olyan minimumszabályokkal, amelyekről csupán a munkavállaló javára lehet eltérni, mint például a munkaidő mértékére, a próbaidő idejére vonat-

⁵¹ Ügyvéd Jogtár – online. CompLex Kiadó. (2014. 06. 14.)

⁵² BDT 1999. 59., BDT 2002.623.

⁵³ 6/2013. Polgári jogegységi határozat a deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről.

⁵⁴ Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.

kozó törvényi rendelkezések. Említhetőek az előzőek mellett a munkáltatói rendes felmondásra vonatkozó szabályok is, vagy akár a külön jogszabályban rögzített, kötelező legkisebb munkabér szabályozása. A munkajog, a munkaszerződés tárgya ugyanis a „függő” munka, a más részére végzett önállóan munkavégzés, amelynek következménye a munkáltató túlsúlya, amely révén nem beszélhetünk a polgári (kötelmi) jog által megkívánt klasszikus egyenlőségi helyzetről. Ennek következményeként pedig különböző, a munkavállalókat védő intézkedésekre van szükség.

A munkavállalókat védő rendelkezések jogpolitikai indokaihoz hasonló jellegű, a bérlők védelmét szolgáló szabályozást jelent a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény⁵⁵ azon rendelkezése, amely szerint amennyiben a bérlő a fizetési kötelezettségét elmulasztja, a bérbeadó csak írásbeli felszólítást és meghatározott idő elteltét követően mondhatja fel a szerződést,⁵⁶ továbbá az állami és önkormányzati lakások bérlete esetén azon rendelkezés, amely szerint a bérbeadói rendes felmondás esetén köteles cserelakást felajánlani és a felmondási idő három hónapnál nem lehet rövidebb.⁵⁷ Teszi ezt a jogalkotó azért, hogy a bérlőket védje azon alapon, hogy tipikusan saját, biztos otthonnal nem rendelkező személyek kötnek bérlőként lakásbérleti szerződést.⁵⁸

Szerződési típuszabadság korlátozása

A szerződési típuszabadság tekintetében is találhatóak korlátok, amelyek közül a gyakorlatban a legjelentősebb a gazdasági társaságok vonatkozásában a társasági forma megválasztásának a kényszere. Ezen kényszer alapján, amennyiben a felek valamilyen gazdasági társasági forma keretében kívánják gazdasági tevékenységüket végezni, úgy azt a Ptk.-ban meghatározott társasági formák valamelyikének keretében,⁵⁹ az adott gazdasági társaságra vonatkozó társasági szerződés megkötésével tehetik. Ennek a kogens rendelkezésnek a célja az átláthatóság, a jogbiztonság, az ellenőrizhetőség, valamint a nyilvánosság elvének az érvényre juttatása.⁶⁰

Összegzés

A szerződési szabadság alkotmányjogi szempontból történő vizsgálatát főként e jognak az a sajátossága indokolja, hogy nem alapvető jognak, alkotmányos alapjognak, hanem alkotmányos jognak tekinthető, amely révén ugyan alkotmányos védelemben részesül, azonban még a lényeges tartalma is korlátozható abban az esetben, ha a korlátozás végső eszközének az ésszerű indokai fennállnak.

A szerződési szabadság a szabad kereskedelem és az annak elvét valló rendszerek, valamint a piacgazdaság nélkülözhetetlen eleme, amely biztosítja, hogy a szerződést kötő felek a megállapodásukkal kapcsolatos lényeges kérdésekben szabadon dönthessenek. Azonban az állam feladata a stabilitás biztosítása, a gazdasági fejlődés irányítása, a gyengébb fél védelme, amelyek megteremtése érdekében adott esetben a szerződési szabadság elvét jogszabályi

⁵⁵ Lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény. (továbbiakban: Lakástörvény)

⁵⁶ Lakástörvény 25. § (1) bekezdés.

⁵⁷ Lakástörvény 26. § (1) bekezdés.

⁵⁸ KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS, 2013. 149.

⁵⁹ Ptk.-ban szabályozott gazdasági társasági formák: korlátozott felelősségű társaság, részvénytársaság, betéti társaság, közkereseti társaság.

⁶⁰ KÉSMÁRKI-MÉSZÁROS, 2013. 150.

korlátok közé szoríthatja. Kijelenthető azonban, hogy ezen korlátok nem üresítik ki feltétlenül és teljesen a szerződési szabadságot és csak társadalmilag, gazdaságilag indokolt esetben kerülnek előtérbe. A szerződési szabadság elve nélkül ugyanis nem lenne biztosított a felek számára, hogy szándékuk szerint eldönthessék önmagában azt a tényt, hogy kívánják-e szerződést kötni, illetve meghatározhassák a szerződéses partnerüket, a szerződésük tartalmát, illetve típusát, amelyekben való szabadság nélkül pedig nem is beszélhetünk valójában szerződésről, mint a felek szabad akaratából létrehozott megállapodásról.

VIZKELETI EDIT

Freedom of Contract of Fundamental Rights Perspective

(Summary)

Freedom of contract within civil law, is one of the fundamental principle of the contractual rights, without which in current conditions the great majority of the contracts to be bound would not even come into being, as without this fundamental principle the parties involved would not be masters of their own, as if there were no protection to make their own decisions in connection with the contract based on their free will. Consequently, there is the question of whether this fundamental principle is also a constitutional right or not.

Further clarification is needed in the following problem, which are the constitutional rights and interests respectively that may overshadow the need for the freedom of contract, issues concerning the limits of the certain fundamental rights, to which extent the freedom of contract is to be restricted in relation to fundamental rights and where is the limit it should be regarded as of utmost importance.

In this study I aim, in the light of the above mentioned, to analyze the nature of the interaction between constitutional rights, interests and freedom of contract.